

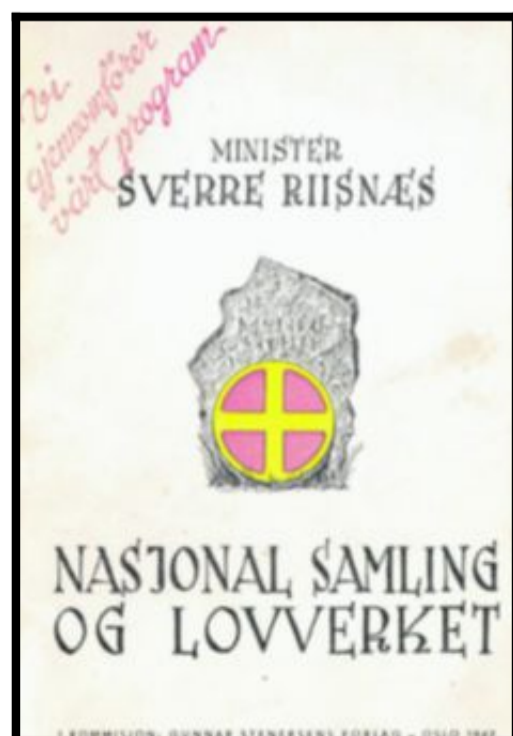
Da dommer

DØDENS DOMMER: De fleste dødsdommene mot nordmenn ble avsagt av tyske dommere, som president i Reichskriegsgericht Walther Biron. Han avsa 31 dødsdommer mot nordmenn under krigen. FOTO FRA «DOMMERNES KRIG»/HANS PETTER GRAVER/PAX FORLAG

DOMMERBORGEN: I Kristinelundveien 22 på Frogner i Oslo holdt SS- og Polizeigrecht Nord til. Eiendommen fikk økenavnet «Forbrydelsen» etter byggherren, skipsreder Gottfred Mauritz Bryde, som tjente seg rik på første verdenskrig. 150 nordmenn fikk her dødsdommer. FOTO FRA «DOMMERNES KRIG»/HANS PETTER GRAVER/PAX FORLAG

NS-RETT: I «Nasjonal Samling og lovverket» fra 1942 forklarte NS-justisminister Riisnæs nasjonalsocialistenes oppfatning av statsrett. FOTO FRA «DOMMERNES KRIG»/HANS PETTER GRAVER/PAX FORLAG

«FOLKEDOMSTOLEN»: Reichskommissar Terboven opprettet Folkedomstolen. Her ble saker av politisk karakter ført. Her ved åpningen høsten 1940. I midten justisminister Riisnæs. Til venstre riksadvokat Jørgen Kornelius Nordvik, til høyre overrettssakfører Gulbrand Bergsjø. Foto: RIKSARKIVET/PAX FORLAG

Historisk

Dommerne sviktet

FRI: De tyske dommerne i standretten som dømte Rolf Wickstrøm og Viggo Hansteen til døden i 1941 ble frikjent etter krigen. – Retten fant at de hadde dømt riktig etter det som var rettsgrunnlaget og de beviser som ble fremlagt, forklarer Graver. FOTO FRA «DOMMERNES KRIG»/ HANS PETTER GRAVER/PAX FORLAG

Den norske dommerstanden besto ikke den prøven man skulle håpe at en dommerstand i en rettsstat hadde bestått når befolkningen trenger vern mot statens undertrykkelse.

Jusprofessor og dekan Hans Petter Graver

Føyde nazistene – frikjent etter krigen

Av JON H. RYDNE

1940: Norge var voldtatt av en fremmed makt. Rettsstaten var oppløst og erstattet med Hitlers privatjustis. Likevel understøttet norske domstoler nazistenes undertrykkelse gjennom rettsapparatet.

Dette er helhetsinntrykket av okkupasjonstiden, skriver Hans Petter Graver (59) i boken «Dommernes krig. Den tyske okkupasjonen 1940–1945 og den norske rettsstaten» (Pax). Graver er jusprofessor og til daglig dekan ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo.

– Den norske dommerstanden besto ikke den prøven man skulle håpe at en dommerstand

i en rettsstat hadde bestått når befolkningen trenger vern mot statens undertrykkelse. De regulære domstolene tilpasset retten til den nye situasjonens krav, og dommerne unnlot å stille spørsmål ved legaliteten til autoritære regler selv der de brøt mot grunnleggende rettsstatsprinsipper, sier Graver til VG.

Men han påpeker at det dessverre er det vanlige.

– Norske dommere var ikke spesielt mye verre enn i andre land, som Frankrike og Nederland, og senere i Sør-Afrika, Chile og Brasil. Historiske erfaringer viser at juriststanden ofte støtter autoritære og undertrykkende tiltak der staten føler seg truet, og hvor det er en utbredt frykt i befolkningen for sosial uro.

– **Men finnes det unntak?**

– Ja, det gjør det. Det viktigste for oss er selvsagt at Høyesteretts medlemmer 20. desember 1940 la ned embetene i protest mot Reichskommissar Josef Terbovens inngrep i domstolens uavhengighet.

«Vi kan ikke følge det syn på domstolens myndighet som Reichskommissars brev gir uttrykk for, uten å handle i strid med våre plikter som dommere i Norges Høyesterett. Vi finner derfor ikke å kunne fortsette i våre embeter,» skrev de.

Og i Belgia protesterte dommerne gjentatte ganger, selv om de ble truet, arrestert og også brukt som sivile gisler på tyske trosskansertransporter sammen med andre prominente personer i det belgiske samfunn, forklarer Graver.

Likevel ble dommerne behandlet med silkehansker.

– Tyskerne løp ikke linen ut. Etter mange protester ble dommerne i Belgia løslatt igjen. Tyskerne hadde respekt for dommeruavhengigheten. Ingen dommer ble satt i konsentra-

sjonsleir av Gestapo, selv om noen av dem nektet å dømme etter SS' eller partiets ønsker.

– **Hva var grunnen?**

– Hitler selv var opptatt av å gi nazistatens et skinn av legalitet. Den tyske, nazifiserte riksdagen fornyet hvert fjerde år unntakslovene som sikret Hitler diktatoriske fullmakter, senest i 1941. Vi ser det samme under andre autoritære regimer, som i Sør-Afrika under apartheid eller juntaens Chile: Dommerne ble mildt behandlet og respektert. Iste-

den holdt regimene de mest graverende forbrytelsene helt utenom rettsinstansene, som holocaust, utryddelsesleirene og de politiske drapene i Tyskland, sier Graver.

Tyskerne og NS opprettet i Norge Folke-domstolen og særdomstoler, hvor NS-dommere satt. Her ble politiske saker ført

og dødsdommer felt. Saker som angikk tyskerne, ble ført av egne tyske domstoler i Norge. Dermed slapp norske regulære domstoler de mest følsomme og belastende sakene.

– **Hva mener du er årsaken til at dommerstanden etter ditt syn sviktet?**

– En del av forklaringen ligger i det jeg kaller den juridiske lydighetskulturen. Jurister er opplært til å følge autoriteter – jusens innerste vesen er jo at man skal bøye seg for lovene og dommene, det er respekten for lovene som rettsstaten hviler på. Uten den kan man ikke løse konflikter; dette er viktig i ethvert sivilisert samfunn.

– **Hvordan ble dommerne behandlet i rettsoppjøret etter krigen?**

– I Nürnberg gikk nesten alle dommerne fri. De få som ble dømt, var skyldige enten i grov diskriminering av jøder og polakker, eller i å dømme folk til det som ble kalt Nacht und Nebel-konsentrasjonsleirer – leirer der det var meningen at politiske fanger skulle gå til grunne i «natt og tåke». Om lag 1000 nordmenn, som Trygve Bratteli og Kristian Ottosen, satt jo i slike leirer, og bare halvparten overlevde, sier Graver.

– **De alliertes dommere hadde forståelse for dommernes situasjon under naziregimet. Så lenge de ikke hadde dømt i strid med «bevisene» som ble fremlagt eller ut fra ond vilje, ble dommene vurdert som «lovlige» – selv om rettsgrunnlaget var forbrytersk, sett med våre øyne, forklarer Graver.**

Et grellt eksempel fra Norge er den tyske standrettens dødsdommer mot klubbformann Rolf Wickstrøm og LO-advokat Viggo Hansteen 10. september 1941.

– Dommerne ble frikjent etter krigen, da ret-

ROLLEBLANDING: – Deler av de mest kritikkverdige sidene ved rettsoppjøret etter krigen var sammenvevingen av de tre statsmaktene. Domstolene utøvde ingen uavhengig vurdering, sier Hans Petter Graver. Her foran Paal Berg, som ledet Hjemmefronten og likevel fungerte som dommer i rettsoppjøret etter krigen.

Foto: TORE KRISTIANSEN

ten fant at de hadde dømt riktig etter det som var rettsgrunnlaget og de beviser som ble fremlagt, forklarer Graver ettertenksomt.

Men fryktet ikke dommerne for eget liv og helse om de opponerte mot naziregimet?

– Jo, dette har nok spilt inn. Det jeg likevel finner nedslående, er at ingen norske dommere prøvde grensene. Det er lett å være etterpåklok, men jeg vil si at de helt sikkert kunne ha opponert mot regimet uten at det hadde fått alvorlige konsekvenser, slik vi så Belgia og i Tyskland.

Graver mener også at det er påfallende at de ordinære domstolene og særdomstolenes rolle under krigen ikke har vært behandlet grundig før.

– I Dommerforeningens festskrift til 50-årsjubileet er okkupasjonstiden avfeid med fire sider ... Her nevnes «den stille sabotasjen», men vi har ingen dokumentasjon på at dommere faktisk bedrev dette, reflekterer Graver.

Nylig er det skrevet bøker og forsket på andre statsinstitusjoners rolle under krigen, som Vegvesenet og NSB. Også de gikk fri etter krigen, selv om de med få unntak var et pinlig lydige redskap for nazistenes regime under okkupasjonen.

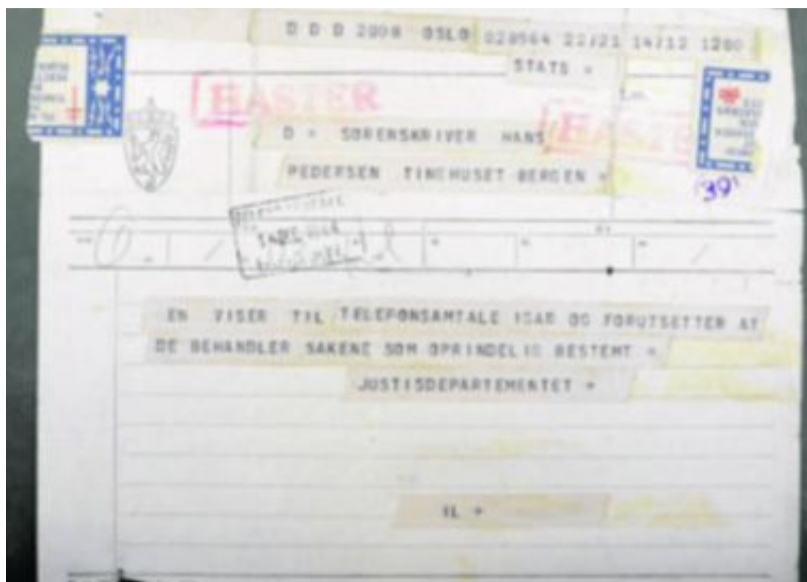
– Hva tror du er grunnen til denne statsinstitusjonelle tausheten?

– Jeg vet ikke, svarer dekan Graver lakonisk.

Graver mener at okkupasjonens forvitring av rettsstaten satte sitt preg på domstolene også i lang tid etter krigen.

– Deler av de mest kritikkverdige sidene ved rettsoppgjøret etter krigen var sammenveivingen av de tre statsmaktene. Domstolene utøvde ingen uavhengig vurdering. Sentrale personer i motstandsbevegelsen – som høyesterettsjustitiarius Paal Berg og riksadvokat Sven Arntzen – var jo nøkkelpersoner i rettsoppgjøret. Høyesterett unnlot helt å overprøve regjeringens vurdering av å gripe til ekstraordinære tiltak for å gjennomføre rettsoppgjøret: Innføring av dødsstraff utenom krig og NS-medlemmers kollektive skyld. Når London-regjeringen hadde bestemt det, mukket ikke Retts-Norge, sier Hans Petter Graver.

E-post: jon.harald.rydne@vg.no

MED PÅHOLDEN KLUBBE: Brev og telegram til SS-aspirant og sorenskriver Hans H. Pedersen 1944. Departementet «forutsetter at De behandler sakene som oprindelig bestemt».

Foto: RIKSARKIVET/PAX FORLAG

HVA ER EN RETTSSTAT?

Rettsstat, betegnelse på en stat som utøver sine oppgaver utelukkende på grunnlag av offentliggjorte generelle regler, det vil si lover. En rettsstat kalles derfor av og til også en lovstat.

Her står prinsipper om legalitet, rettssikkerhet og maktfordeling sentralt, fundert på det grunnleggende demokratiske prinsipp om folkets suverenitet.

«Politistat» brukes av og til som en motsetning til rettsstat.

Under okkupasjonen var to rettskildeprinsipper overordnet de andre: Førerprinsippet og Folkefelleskapet.

Føreren blir i praksis øverste rettsmyndighet. Individets rett blir byttet ut med det som gagnar «vår stammes jord og blod», som NS-justisminister Sverre Riisnæs uttrykte det.

(Kilder: Store Norske Leksikon, Wikipedia, Hans Petter Graver)

FAKTA

Hans Petter Graver

- Født 1955 i Oslo, vokst opp bl.a. i Paris, Moskva og Berlin med en far i utenriks-tjenesten.
- Professor i jus fra 1993 og dekan ved Universitet i Oslo fra 2007.
- Har tidligere arbeidet hos Regjeringsadvokaten.
- Har ledet en rekke offentlige utvalg og bl.a. laget forslag til gjeldsordningsloven og oljefondets etiske retningslinjer.
- Har skrevet lærebøker i forvaltningsrett, flere bøker om retorikk og rett, doktoravhandlingen «Den juristskapte virkelighet» og boken «Judges Against Justice» om dommere i autoritære stater.

Forleng sommeren med et cruise

Alt dette får du på bare to dager

Velg mellom 12 restauranter og barer, nattklubb, spa og fitness, badeland, casino og taxfree shopping. Vi byr på spennende, variert musikk og gratis internasjonale show. Color Line har de lekreste lugarene, de største opplevelsene og de mest fornøyde kundene.

Vær rask - begrenset antall plasser!

colorline.no | 810 00 811

Kr 135,- tilkommer ved bestilling på telefon og terminal

2-døgns Cruise Oslo-Kiel t/r

Fra KUN **598,-**

Color Line
— CRUISES —

